

NA OKRAJ SBORNÍKA OTÁZKY DIALEKTIKY POZNANIA¹

Naša pôvodná filozofická tvorba, všestranne pociťujúca aktivizujúcu podporu strany a reagujúca na naliehavé potreby nášho súčasného spoločenského života dosahuje dnes už úctyhodné rozmery. V poslednom čase vyšlo niekoľko vedeckých monografií, vyšli a pripravujú sa tematické zborníky; časopis *Otázky marxistickej filozofie* vychádza rozšírený a so zvýšenou periodicitou, vznikla filozofická séria *Sborník Filozofickej fakulty UK*, vyšiel celý rad populárnovedeckých brožúr. Je nesporné, že taký rozmach našej filozofickej práce prináša i nové problémy. Tieto problémy sa — i keď len sčasti — odrážajú aj v novom zborníku *Otázky dialektiky poznania*.

Už len jednoduché zoznámenie sa s názvami článkov zaradených do zborníka presvedčí čitateľa o neľahkej úlohe recenzenta. Zborník obsahuje celkom 13 článkov, v ktorých sa rozoberá problematika teórie poznania, dialektickej logiky, kategórií dialektiky, sú tu state z oblasti historického materializmu a štúdia o súčasnej americkej filozofii. Viac článkov sa teda svojou tematikou vymyká z tematického rámca zborníka, ťažko preto hovorí o jednotnej vnútornej logike publikácie. Zborník obsahuje niekoľko bezpochyby cenných a zaujímavých prác, avšak sú tu aj články nezrelé, nedopracované. Pravda, rozličná úroveň článkov je nevyhnutne daná už tým, že okrem našich popredných filozofických pracovníkov, akademikov I. Hrušovského a A. Siráckeho a doktora filozofických vied V. Filkorna, obsah zborníka tvoria najmä články mladších a mladých filozofických pracovníkov. Prítom väčšina tých sa dotýka najzložitejších otázok dialektického materializmu a dialektickej logiky.

Vo svojich stručných poznámkach k jednotlivým článkom sa budeme pridŕžovať ich zaradenia do zborníka.

Štúdia J. Kocku *Objekt* je venovaná jed-

nému z najzákladnejších problémov každej filozofie. Autor nastoľuje široký okruh otázok. Zaoberá sa podstatou gnozeologickej pozície idealizmu a materializmu, otázkou hmotnosti objektu, problémom pohybu a vývoja, podmienenosti a zákonitosti, poznateľnosti objektu. Prednosťou článku J. Kocku je dozaista systematický a veľmi logický spôsob výkladu a formulácií. Avšak jedno je *spôsob výkladu*, kde treba snahu autora len uvítať a druhé je *spôsob skúmania a posudzovania* nadhodných zložitých problémov. Domnievame sa, že sa tu autor na niektorých miestach nevyhol nebezpečenstvu zámény skutočnej analýzy problémov rozborom slovným, ktorý i keď svojou pečiznosťou môže pomôcť ponímaniu otázok, nutne však zostáva na povrchu problémov a niekedy aj skresľuje. S tým súvisí aj príliš „vedecký“ spôsob vyjadrovania, ako ho autor často používa. Tak o gnozeologickej podstate idealizmu sa v odseku 3, 4, 1, dočítame: „bjektivny idealizmus utvára sa transpozíciou subjektívnych kategórií do sféry objektu. Sú to jednak vyslovene atropomorfné analógie alebo objektivizácia abstraktných pojmových obsahov čistých typov alebo hypostazovaných formálnych vzťahov“ (s. 16). To sú však niektoré druhoradé otázky. Závažnejším sa nám zdá problém autorovho delenia gnozeológií. Podľa názoru J. Kocku gnozeologické pohľady na svet delíme do dvoch skupín. Sú gnozeologické subjektivistické (alebo subjektívny idealizmus) a realistické. „Realistické noetiky (J. Kocka používa výlučne termín noetika) a filozofické systémy sa diferencujú v definovaní povahy objektu, teda v ontológii. Rozoznávame dva protikladné ontologické systémy, materializmus a objektívny idealizmus“ (str. 12). Nesúhla-

¹ *Otázky dialektiky poznania*, Vydavateľstvo SAV 1961, str. 374, 23,70 Kčs.

síme s autorom, že je dostatočné a možné za-
delenie gnozeológií a aj filozofických systémov
len na základe priznávania alebo nepriznávania
existencie objektu, bez toho, že by sme ne-
skúmali, čo sa objektom rozumie, aká je jeho
podstata. V skutočnosti ontologický pohľad
nutne určuje pohľad gnozeologický. Táto otáz-
ka nástojčivo vyžaduje prístup z pozície vnú-
tornej jednoty ontológie, gnozeológie a sociálnej
pozície. Inak sa nevyhnutne dostaneme na po-
zíciu stierania rozdielov medzi základnými
filozofickými smermi. Je neúnosné zaraďovať
pod mnohoznačný a buržoáznou filozofiou
sprofanovaný pojem „realizmus“ aj materializ-
mus aj objektívny idealizmus, aj keď iba
v otázke gnozeológie. (Autor na mnohoznač-
nosť pojmu „realizmus“ ďalej sám upozorňuje).
Ukázaný nedostatok pramení z toho, že autor
pristúpil k problému delenia gnozeológií z ab-
straktného, čisto jednostranného gnozeologic-
kého hľadiska ignorujúceho nevyhnutnú kom-
plexnosť.

V článku *Vedecká abstrakcia* M. Kusý sa
zaoberá predovšetkým analýzou gnozeologickej
stránky problému. Rozoberá hlavné črty tra-
dičného výkladu abstrakcie, ukazuje na odlišné
riešenie problematiky v dialektickom materia-
lizme. Ponecháva stranou otázku elementárnej
abstrakcie a začína analýzu abstrakcie pojmom.
Zaujímavý je jeho — i keď len zhruba na-
črtnutý — rozbor miesta pojmu v kontexte a
úlohy kontextu vo vytváraní obsahu pojmu.
M. Kusý sa dotýka dialektiky konkrétneho a
abstraktného, správne vymedzuje úlohu kon-
krétnych pojmov v procese abstrakcie. Pri skú-
maní metódy abstrakcie dochádza k záveru,
že „moderná metóda vedeckej abstrakcie musí
vydeľovať práve celé špecifikum štruktúry vnú-
torných a vonkajších vzťahov daného predmetu
skúmania a do obsahu jeho pojmu sú tak za-
hrnuté všetky tie jeho stránky, aspekty a re-
lácie, ktorými je daný objekt determinovaný
tak vnútorné, ako aj z hľadiska svojho relač-
ného poľa“ (str. 84).

Málo rozpracovanej problematike je venova-
ný článok A. Hlávka *K problému abstraktného
a konkrétneho v dialektickom materializme*.
Autor sa zameriava najmä na ilustráciu Heglovho
riešenia dialektiky konkrétneho a abstraktného
a na dôkazy prekonania tohto riešenia dialek-
tickým materializmom. Ďalej na príklade Mar-
xovej metódy skúmania kapitálu ukazuje na
niektoré aspekty vzťahu konkrétneho a abstrakt-
ného, logického a historického.

Článok stráca tým, že autor — hoci operuje

obsiahlym materiálom — často sa uchýľuje
namiesto rozboru jednoducho k ilustráciám,
preťažuje prácu mnohými a niekedy príliš ob-
siahlymi citátmi. I keď napríklad správne ho-
vorí, že v dialektickom myslení historický a
logický spôsob skúmania sú v jednote, pone-
cháva bez povšimnutia práve hlavný problém
dialektiky historického a logického, a to histo-
rický podmienený logické a prístup k histo-
rickému z pozícií na jeho základe vytvoreného
logického. Vcelku je článok prínosom k osvet-
leniu tejto zložitej a dôležitej problematiky.

Článok P. Pavlíčka *Pravdepodobnosť
a pravda* je venovaný hlavne otázke filozofic-
kej problematiky teórie pravdepodobnosti, o kto-
rej marxistickí filozofi doteraz napísali veľmi
málo. Práca je ucelená, zaujímavá a môže ve-
mi dobre poslúžiť ako úvod k štúdiu tejto
problematiky.

Zaujímavý a cenný je príspevok V. Fil-
korna, venovaný otázkam kauzálnej logiky
Niektoré problémy kauzality. Autor rozoberá
vlastnosti kauzálnych systémov, zaoberá sa
ich skúmaním a v záverečnej časti práce z me-
todologického hľadiska rozoberá druhy experi-
mentov a ich vyhodnocovanie.

O kategóriách materialistickej dialektiky píše
v zborníku viac súdruhov. Podnetné myšlienky
obsahuje stručný článok I. Hrušovského
Podstata a štruktúra. Autor sa tu zaoberá zlo-
žitou problematikou definície kategórie štruk-
túry, rozoberá vzťah medzi štruktúrou a po-
dstatou, kvalitou a podstatou, dotýka sa dôle-
žitých otázok charakteru otvorených a relativ-
ne zatvorených štruktúr.

M. Suchý v článku *K otázke kvality a
kvantity* sa zameriava na spresnenie pojmov
kvality a kvantity, dotýka sa otázky tzv. se-
kundárnych kvalít. Autor správne podtrhuje,
že kategóriu kvality nemožno stotožňovať s na-
ším zmyslovým poznávaním. „Kategória kva-
lity preto vyjadruje nielen zmyslami poznanú
skutočnosť, ale skutočnosť poznávanú v celom
procese poznávania“ (str. 222). M. Suchý do-
kazuje, že kvality a vlastnosti závisia tak od
vecí samej, ako aj od vzájomného pôsobenia
tejto veci na okolité prostredie a polemizuje
s odlišnými názormi.

Podobnou problematikou sa zaoberá M. Bu-
rica v článku *O kategórii kvality*. V prvej
časti sa dotýka metodologickej problematiky,
v druhej rozoberá štruktúru kvality. V časti
nazvanej *Problém hľadiska* autor ukazuje, že
z faktu mnohokvalitnosti vecí vyplýva, že
o jednej a tej istej veci môžeme vysloviť veľké

množstvo definícií. Potiaľto má pravdu. Avšak na otázku, ktorá z definícií odhaľuje skutočnú podstatu vecí, autor odpovedá, že žiadna. Píše: „Ktoré hľadiská prehlásiť za určujúce? Takého privilegovaného hľadiska niet. Vždy je nevyhnutné postupovať od konkrétneho prípadu k prípadu, vždy je potrebné ukázať, ktorú stránku, časť alebo celok v našom myslení, potrebe *pokladáme za dôležitú*, a podľa nej treba danú vec hodnotiť“ (str. 245, podčiarkol J. K.). Autor má pravdu v tom, že treba postupovať vždy konkrétne, že „pravda je konkrétna“, avšak správnosť definície vyjadrenie podstaty predmetu a javu nezávisí od nášho želania, našej potreby, od toho, „čo pokladáme za dôležité“, ale od toho, nakoľko sa nám podarí postihnúť, poznať a vyjadriť objektívne jestvujúcu podstatu vecí a jej konkrétnych objektívnych súvislostiach a spojeniach. Autor tu svojou formuláciou chtiac-nechtiac sklzol k subjektivismu.

Podobných nedostatkov nachádzame v práci M. Buricu viac. Na tej istej 245. strane kategoricky vyhlasuje, že „je všeobecne známe, že kategórie náhody a nutnosti majú iba *relatívny* charakter (podčiarkol J. K.), t. j. môžu prechádzať jedna v druhú.“ Ďalej píše: „To, čo z hľadiska jedného systému je nevyhnutné, z hľadiska iného môže byť náhodné a naopak. Preto niet večnej, absolútnej náhody, ako niet „večnej“ definície predmetu. Definícia predmetu závisí vždy od nejakého systému“ (str. 245). Autor bojuje tak proti absolutizovaniu náhody a nutnosti, že im priznáva iba relatívny charakter! Namiesto dialektického rozboru podáva nám neujasnený zmatok, neponímanie podstaty otázky, nepresnosti.

Na druhých miestach článku sa napríklad dočítame, že „kvality vznikajú . . . 3. v procese poznania“ (str. 246). Túto tézu rozoberá aj na str. 256 a 257. Tu napríklad píše, že „kategórie kvantity, miery, skokla a spomínaný zákon začínajú skutočne pôsobiť až po výbere kvality“ (str. 257). Teda my si vyberáme kvalitu a potom začínajú pôsobiť „kategórie“ a prírodné zákony!! Je zrejme, že autor si tu pletie kategórie, najvšeobecnejšie pojmy, ktoré sú výsledkom vedeckého poznania s objektívne jestvujúcimi vecami, s ich objektívnymi vlastnosťami. Píše napríklad, že „... kategóriu kvantity môžeme charakterizovať ako podstatnú podmienku vzniku určitej kvality“ (str. 250). Podobne sa vyjadruje i o kategórii miery, ktorá vraj „udržiava relatívnu stálosť systému“ (str. 252). Výpočet všetkých nedostatkov a

nepresností v článku M. Buricu by zabral príliš veľa miesta. Článok je nedomyšlený (autor napríklad robí závery o veciach, o ktorých v článku nehovoril atď.), pôsobí dojmom, že ho autor uverejnil predčasne.

Otázkam historického materializmu sú v zborníku venované dve štúdie. Práca A. Siráckeho *Dvojaké poňatie slobody* a rozsiahly článok J. Karásk *Spoločenské bytie a spoločenské vedomie*. A. Sirácky vo svojej aktuálnej štúdii najprv na základe rozboru početných prác súčasných buržoázných autorov ukazuje, že súčasní buržoázni ideológovia pokračujú v obžalobe nástupu politicko-sociálnych a ekonomicko-technických revolučných síl. Ukazuje, že súčasné názory o slobode propagované buržoáznymi autormi sú podmienené spoločenskou situáciou v kapitalistickom svete.

I keď u buržoázných autorov možno nájsť jednotlivé pravdivé postrehy v odhalení vlastností súčasnej spoločnosti, vcelku však neznať objektivných zákonitostí im znemožňuje správne odhaliť charakter súčasnej buržoáznej spoločnosti. A. Sirácky podtrhuje a dokladá myšlienku, že „umierajúca trieda podlieha ilúzii, že spolu s ňou zaniká celé ľudstvo, kultúra, morálka“ (str. 264) a to je prameň pesimistických záverov buržoázných sociológov. Všetky buržoázne koncepcie slobody či sa dopúšťajú jednostranného zabsolútenia slobody alebo nevyhnutnosti, charakterizuje „odlučovanie myslenia, prípadne konania od komplexu činiteľov ekonomických, spoločenských a politických“ (str. 269).

V druhej časti práce A. Sirácky rozoberá marxistické riešenie otázky spoločenskej slobody. Vychádzajú zo základného marxistického princípu jednoty teórie a praxe, autor ukazuje, že riešenie otázky slobody jednotlivca je nerozlučne spojené so slobodou spoločnosti, s jej vývojovým stupňom. Zaujímavý je autorov rozbor slobody v socializmom zriadení z hľadiska skutočností a možnosti, jeho polemika s nesprávnymi názormi o podstate slobody za socializmu, rozbor foriem ľudskej aktivity, podtrhnutie významu subjektívneho faktora, najmä psychológie a morálky pri vymedzení pojmu slobody. A. Sirácky uzatvára, že sloboda v marxistickom ponímaní znamená „v danej historickej etape dosiahnutý stupeň *poznávania a ovládania prírodných a spoločenských síl*“ a že sa v „socialistickej spoločnosti slobodná sféra ľudí perspektívne rozširuje a prehľbuje v *súlade so smerom a pôsobením objektívnej zákonitosti dejín*“ (str. 286).

Stať J. Karáska je venovaná dôležitej a nie celkom rozpracovanej problematike spoločenského bytia a spoločenského vedomia. Autor sa najprv zaoberá úlohou učenia o bytí a vedomí spoločnosti v systéme historického materializmu. Ďalej skúma kategórie spoločenského bytia a vedomia ako rozvinutej základnej otázky filozofie. V tejto časti J. Karásek sčasti vychádza z prác V. P. Tugarinova venovaných kategóriám historického materializmu a kriticky s nimi polemizuje. Ďalej sa v článku ilustruje fakt, že spôsob výroby je určujúcou stránkou spoločenského bytia a rozoberá sa dialektika vývinu výroby a jej pôsobenie na spoločenský život. Zaujímavá je časť *K problému širšieho a užšieho chápania spoločenského života*, v ktorej autor ukazuje, že je nesprávne snažiť sa celý spoločenský život zahrnúť do týchto kategórií. V časti *Spoločenské vedomie ako odraz spoločenského bytia* autor vcelku úspešne vymedzuje vzťah ideológie a vedy, ideologických a neideologických prvkov spoločenského vedomia. Avšak otázka vzťahu vedomia a spoločenského vedomia by si vyžadovala hlbší rozbor, ako je autorovo sporné konštatovanie, že „rozdiel medzi pojmom vedomia a spoločenského vedomia je potom rozdielom aspektu“ (str. 311).

V závere sa J. Karásek zaoberá stručným rozborom úloh a vývoja spoločenského vedomia. Je zrejmé, že takú obsiahlu a rozsiahlu problematiku nemohol dostatočne rozobrať v rámci tohto článku. Preto niektoré časti majú viacej informatívny charakter, čo však článku neuberá na celkovej užitočnosti.

K zaujímavým a cenným článkom vybočujúcim z tematického rámca zborníka patrí stručná štúdia J. Bodnára *Moderný materializmus a moderný realizmus*. Plne sa stotožňujeme s názorom autora, že dôležitou súčasťou úloh marxistov je pozorne sledovať rôzne pokusy buržoázných filozofov prekonať zastarané idealistické koncepcie, odhaľovať pokusy vydávať súčasnú buržoáznú filozofiu za „vedeckú“ a „realistickú“, odhaľovať snahy o zneužívanie materialistickej terminológie a materialistického hľadiska na zakrývanie idealistickej podstaty. Autor na základe niekoľkých najnovších prác rozoberá podstatu názorov skupiny súčasných amerických filozofov na čele s Roy Wood Sellarsom, hlavným iniciátorom hnutia za moderný materializmus. Dochádza k záveru, že podľa niektorých prác Sellarsa, nemožno mu uprieť značné predpoklady prebojovať sa na pozície vedeckého ma-

terializmu. Avšak bráni mu v tom hlavne jeho odmietavý postoj k dialektike. Ignorácia dialektiky je príčinou jestvovania styčných bodov „moderného materializmu“ s realizmom, pragmatizmom a logickým empirizmom. Autor uzatvára, že vcelku je filozofia moderného materializmu „ďalším z nespočetných pokusov zotrieť revolučný charakter filozofie vedeckého materializmu a ignorovať jej najzákladnejšie princípy, na ktorých spočíva vedecký svetonázor budovateľov socializmu a komunizmu“ (str. 335). V druhej časti J. Bodnár charakterizuje hlavné črty filozofie predstaviteľov realistického hnutia v americkej filozofii, známych pod menom Asociácia pre realistickú filozofiu, založeného r. 1948. Dochádza k záveru, že táto asociácia predstavuje v súčasnosti posledný pokus obhajovať základné princípy idealizmu z realistickej pozície. Moderný realizmus je útekem do minulosti, jeho gnozeológia je protivecká, odporuje zdravému rozumu a nie je teda jeho obranou, ako sa to snažia dokazovať predstavitelia tejto reakčnej filozofickej školy.

A. Kopčok sa vo svojom článku *O obsahu kategórie „dialektické protirečenie“*, venovanom jednej z najdôležitejších otázok marxistickej dialektiky, zaoberá najprv problémom protirečenia v období klasifikačného myslenia vo vedách, potom ukazuje na niektoré stránky dialektikomaterialistického protirečenia a na rozdiel Heglovho a marxistického ponímania protirečenia. Článok A. Kopčka — i keď obsahuje solídny materiál a prináša zaujímavé aspekty — je preplnený citátmi; (cituje napr. viac ako stránkovú úvahu Timiriázeva) a miestami vzbudzuje dojem, že autorovi zostalo len ich komentovanie.

Posledným článkom v zborníku je práca A. Klasa *Základné pozorovacie metódy a ich použitie v ekonomických vedách*. Autor ukazuje, že vo vedách sa používajú najmä dve základné pozorovacie metódy, a to metóda pokusného pozorovania a metóda prostého pozorovania. Autor ukazuje na ich podstatu. Dochádza k záveru, že vzhľadom na charakter ekonomických javov je pre ne typická metóda prostého pozorovania, vychádzajúca jednak z bezprostredného prenosu jednotlivých pozorovaní na všetky exempláre rovnakého druhu, jednak z hromadného pozorovania. Oba spôsoby sa navzájom dopĺňajú, ich kombinácia je určená povahou skúmaného objektu.

Pokúsili sme sa stručne ukázať, že zborník *Otázky dialektiky poznania* prináša celý rad cenných príspevkov, nastoľuje mnoho zaujíma-

vých a diskusných problémov. Pravda, u niektorých prác sa negatívne pociťuje značný časový odstup od spracovania témy autorom do vydania zborníka. Je iste správne a treba to uvítať, že do zborníka boli zaradené prevažne práce menej skúsených autorov, avšak

rozsať a obsah ich prác nesmie byť na úkor dopracovanosti a domyslenosti. Otázka vysokej kvality a orientácie na aktuálne problémy je tu rozhodne aj pre budúcnosť najdôležitejšia.

Jaromír Kops

O SPOLOČENSKOM BYTÍ A SPOLOČENSKOM VEDOMÍ

Treba privítať, že v poslednej dobe stále vo väčšej šírke vystupujú mladí slovenskí filozofi so svojimi prácami. K nim sa radí aj práca Jozefa Karáska *O spoločenskom bytí a spoločenskom vedomí*.¹

Uvedená kniha má okrem kratšieho úvodu a záveru tri časti. V prvom oddiele sa autor zaoberá predmarxovskými pokusmi o riešenie charakteru spoločenského života. Venuje pozornosť takým otázkam, ako je spôsob vysvetľovania určujúcich síl dejín z hľadiska ľudského poznania predmarxovskými materialistami a idealistami. Ukazuje teoretické podmienky vzniku vedeckého názoru na dejiny a význam materialistického názoru na dejiny. V závere tohto oddielu sa potom zaoberá prístupom zakladateľov marxizmu k skúmaniu spoločenského života.

Druhú časť knihy venuje Karásek vysvetleniu pojmu spoločenského bytia. Ukazuje, v čom spočíva význam výroby ako určujúcej stránky spoločenského bytia, aká je dialektika výroby a ako vývin výroby pôsobí na spoločenský život. S tým porovnáva pôsobenie prírody na vývin spoločnosti. V závere tejto časti definuje spoločenské bytie ako súhrn materiálnych spoločensko-prírodných vzťahov.

V poslednej časti knihy autor ukazuje spoločenské vedomie ako odraz spoločenského bytia. Rieši tu napríklad otázku, ako zmeny v spoločenskom bytí zapríčiňujú zmeny vo vedomí spoločnosti, nastoľuje otázky vzťahu spoločenského vedomia a ideológie, charakter hlavných a vedľajších stránok spoločenského vedomia, úlohy spoločenského vedomia v živote spoločnosti; v závere tejto časti sa dotýka problému, či musí spoločenské vedomie zaoštvávať za spoločenským bytím, v čom spočíva relatívna samostatnosť vývinu spoločenského vedomia. Svoju prácu zakončuje závermi

o tom, že vedecké chápanie spoločenského bytia a spoločenského vedomia je východiskom pre riešenie praktických úloh v spoločenskom živote.

Už tento náčrt problematiky, ktorou sa autor zaoberá, ukazuje, ako treba ku knihe pristupovať. Autor zrejme mal úmysel predložiť súhrnnú prácu o otázkach, ktoré síce na rôznych miestach iní autori riešili, ale o ktorých chýbala práve súhrnná práca. V tomto zmysle treba úsilie autora oceniť a vydanie knihy privítať.

Karásek napísal svoju knihu z marxistických pozícií, vcelku vidno, že problematiku pozná a volí aj správny postup pri voľbe jednotlivých problémov, o ktorých píše.

Pritom však, práve preto, že sa nechceme zastaviť iba pri súhrnných prácach — hoci v určitom štádiu teoretickej práce aj tie sú potrebné, treba si všimnúť niektoré nedostatky a problémy, ktoré sú v Karáskovej knihe.

Hneď v úvodnej časti Karásek píše, prečo napísal svoju prácu. Tu azda nebolo potrebné vychádzať z domnienky, že otázka o spoločenskom bytí a spoločenskom vedomí sa zo zdánlivo akademickej otázky stáva otázkou s veľmi aktuálnym politickým zmyslom. To nikto nepokladal za akademickú otázku. Autor si tak robí problém tam, kde vôbec nie je. To nebolo potrebné.

Podobne v úvode uvádza tri príčiny, prečo sa teraz hovorí o spoločenskom bytí a spoločenskom vedomí. Možno plne súhlasí s tým, že spoločenský vývin postavil otázku vzťahu spoločenského bytia a spoločenského vedomia v nových súvislostiach, práve tak možno súhlasí s tým, že treba dôsledne prekonávať všetky smery buržoáznej ideológie s medzinárodného revizionizmu, ktoré sa pokúšajú prekrúcať nielen marxistickú ideológiu — ako o tom autor píše, ale usilujú sa aj nesprávnym spôsobom vysvetliť niektoré nové javy vo vývine súčasnej spoločnosti.

No tretiu príčinu, ktorú Karásek uvádza na prvom mieste, autor neponíma správne. Píše:

¹ Jozef Karásek, *O spoločenskom bytí a spoločenskom vedomí*, Osveta, Bratislava 1961, str. 202, vyšlo v edícii Veda a svetonázor.